

Žemberová, Viera

Tatarkove súvislosti - Tatarka v súvislostiach

In: *Dominik Tatarka v souvislostech světové kultury : (jazyk - styl - poetika - politika)*. Pospíšil, Ivo (editor); Zelenková, Anna (editor). V Tribuně EU vydání první Brno: Tribun EU, 2013, pp. 43-49

ISBN 978-80-263-0385-5

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.81526>

Access Date: 12. 03. 2025

Version: 20250223

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Tatarkove súvislosti – Tatarka v súvislostiach

VIERA ŽEMBEROVÁ (PREŠOV – BRNO)

Kľúčové slová

oficiálna literatúra, neoficiálna literatúra, názor na spoločnosť, koncepcia literárnej tvorby

Key words

official literature, unofficial literature, view of the society, conception of literary production

Abstrakt

Príspevok sa sústreďuje na literárnovedné vyrovnávanie sa s osobnosťou a tvorbou Dominika Tatarku od 90. rokov po súčasnosť. Popri tradičných prístupoch k autorovi ako ku kultúrnemu heslu so základnými informáciami a ustálenými hodnotiacimi postojmi, všima si príspevok tie prístupy k autorovi, ktoré upozorňujú na protirečivosť, rozkolísanosť v jeho názorovej a poetologickej výpovedi v literárnej tvorbe a kultúrnej publicistike.

Abstract

Contribution is focused on literary and scientific coping with the personality and writings by Dominik Tatarka from the beginning the 1990's to the present time. In addition to the traditional approach to the author as a cultural legend with basic information and consistent evaluating attitudes, the contribution concentrates on those approaches to the author which draw attention to a contradiction, unstableness in his conceptual and poetological statements in his literary works and cultural journalism.

V deväťdesiatych rokoch sa stala osobnosť Dominika Tatarku (1913–1989) v slovenskej kultúre spontánne objektom záujmu viacerých vykladáčov azda aj preto, aby sa odkryla a objasnila „exotika“ jeho súkromného života v čase vnútornej, hoci vnútenej emigrácie, jeho samizdatové texty sa postupne dostali do čitateľského „obehu“ prirodzeným spôsobom

prostřednictvím časopisu alebo vo zverejnenej redakcii jeho partneriek, aj jeho autorskému, mravnému i existenciálnemu gestu či osudu sa dalo porozumieť najskôr tak, že sa hľadali priesečníky toho, čím slovenská kultúra a jej tvorca prechádzali po druhej svetovej vojne a vzájomne sa zauzľovali vzťahy medzi autorom, jeho textom a spoločnosťou, hoci aj s dosahom do individuálnych životov tých, ktorí ju z rozličných nazeracích a subjektívnych postojov pôvodne pre potreby spoločnosti v povojnových rokoch „koncipovali“ a neskôr individuálne, znova na podnet zvonku, „popierali“.

Občiansky postoj voči osobnosti Dominika Tatarku od sedemdesiatych rokov po jeho smrť, zvlášť v prvej tretine deväťdesiatych rokov, nepodporil rovnaký záujem o jeho prozaickú tvorbu v širšej čitateľskej obci, ba k istému „rozčarovaniu“ dochádza práve medzi čitateľmi pri edičnom spracovaní a sprístupnení Tatarkových samizdatových textov s poznámkami, vysvetlivkami a doplnkami¹.

Popri samizdatových textoch sa vrátili v deväťdesiatych rokoch slovenské vydavateľstvá k prvotine *V úzkosti hľadania* (1997, doslov Milana Hamadu – *Básnik sujetu*) a k *Démonovi súhlasu* (1991). Literárny život aktualizoval a intenzívne otváral „jav“ Dominik Tatarka vo viacerých súvislostiach. Za všetky možno zaujme práve odlišný generačný náhľad (rovesníci) i nadhľad (mladší)², v ktorom však súzvučne vždy dominuje pohľad na hodnoty a vývinové „miesto“ prozaika v slovenskej literatúre 20. storočia Dominika Tatarku, naráža na rozpornosť v jeho človečenskej podstate, ktorú sám Tatarka „vníma“, zjednodušuje až napokon výpoveďami o sebe, napríklad v súvislosti s povojnovými rokmi, vulgarizuje (aj verbálne) seba samého na pozadí času a premien, aké podstúpil práve v literárnom a kultúrnom kontexte.

Pri obnovenom vydaní pamfletu *Démon súhlasu* sa glosujúco vrátil

¹ Tatarka, D.: Kultúra ako obcovanie. Výber z úvah. Ed. P. Bombíková. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku 1996; Podlipná, E.: Koláž (pocta Dominikovi Tatarkovi). Bratislava: Fragment 1993; Štolbová, E.: Navrávačky s Dominikom Tatarkom. Editoricky pripravil N. Gašaj, na poznámkach a vysvetlivkách spolupracoval V. Petřík. Bratislava: Literárne informačné centrum 2000.

² Mikula, V.: *Démon súhlasu i nesúhlasu. Dominik Tatarka, Miroslav Válek*. Ivánka pri Dunaji: F.R.&G. 2010 (časti *Dominik Tatarka (portét)*, *Kupelňa („Hygienická láska“ u Tatarku)*, *Tatarkov návrat (k sebe)*, *Démon pátosu*, s. 13–70); Antošová, M.: *Dominik Tatarka v kontexte existencializmu*. Nitra: Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa 2011; Forgáč, M.: *Existencializmus a slovenská literatúra*. Prešov: Filozofická fakulta, Prešovská univerzita 2012.

k autorskému postu Dominika Tatarku jeho súčasník, Vladimír Mináč, a to tak, že zachytil dve vyústenia – a nielen Tatarkovho textu – v kontexte národnej literatúry a osobných dejín autora. Vladimír Mináč za prvé vyústenie považuje efekt aktuálnosti Tatarkovho textu „vtedy“: „*Súčasníci a účastníci vedia, aký je kryptogram Démona súhlasu, náročky a akoby naviac otvorený, ako sa dá esej čítať nielen ako vnútorná história, ale aj ako kapitola zo skutočných dejín slovenskej literatúry, ako sa tu otvára truhla plná mŕtvych kníh, mŕtvych čias a pachu mŕtvych autorov, tento text nie je len bojom o dušu a ducha, o omrvinku slobody, ale aj pre mňa nie veľmi vkusnou exhumáciou – veď ktorá exhumácia je vkusná?*“³, aby pokračoval Mináč ďalej, teraz už zameriavajúc sa na typológiu tvorcu, ktorý, nech akokoľvek pátra po démonovi súhlasu, sa zmieta po celý čas iba medzi jeho satelitmi – „strach“, „súhlas“, „dogma“, pretože po celý (svoj ľudský) čas hľadá počiatky „moci“. Napokon sám jej prejavy (z obidvoch strán) dôverne pozná⁴. „*Ak by sme chceli spoznať jeho skutočný vnútorný čas, všetky jeho duchovné súradnice, museli by sme si znova prečítať nielen Démona súhlasu, ale, a to veľmi pozorne, vetu za vetou, aj Farskú republiku, ktorá je úplným svedectvom o jeho prvej konverzii: je to nielen dôsledok pražsko-francúzskeho vzdelania, ale aj citového odporu voči cirkevnej uzavretej dogme, pred komunistickými execirkami boli katolícke execírky. Vnútorný Tatarkov príbeh je taký zložitý, tak zložito lomený, že ho len neznalec môže použiť ako ideologický príklad alebo morálne steli-vo.*“⁵ Za druhé vyústenie na zorientovanie sa v občianskom a autorskom súkolesí D. Tatarku, teda „potom“, možno aj „teraz“, považuje V. Mináč jeho neprekonateľné a neprekonané pohybovanie sa medzi „súhlasom“ a „pokušením“, „priznaním“ a „pokušením“, čo spôsobuje nielen jeho inklinovanie, od 70. rokov nezakryto, ba až sebazáchovne, „k svojmu prabytiu“, ale aj k mystike viery a túžby, k pointe zovšeobecňujúceho porozumenia voči autorovi, pretože: „*Tatarka bol človek lyrickej viery. Vždy keď sa predral, prežobral, prezajakal ku svojej podstate, bol rýdzy a krásny.*“⁶

To, čo Mináč nazval vo vzťahu k osobnostnému a tvorivému gestu Dominika Tatarku: „*našské, provinčné, maličké – veď o čo ide?*“⁷, rieši

³ Mináč, V., Podradská, D.: *Paradiso*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov 2000, s. 24–25.

⁴ Tamže, s. 24.

⁵ Tamže, s. 25–26.

⁶ Tamže, s. 26.

⁷ Tamže, s. 24.

Valér Mikula⁸ dilógiou výrečného prepojenia a rovnakej „hodnoty“, keď uvažuje o spojenectve: „*Tatarka alebo Démon pátosu*.“ Mikulovo dôvodenie v prospech démona pátosu azda treba prijať aj ako jeho osobný a generačný odstup od javu Dominik Tatarka, ale isto aj ako spôsob, akým možno (v literárnohistorickom kontexte) vždy uvažovať o jeho individuálnom a autorskom „*zachovaní vlastnej totožnosti*“, o „*mýtickom vedomí*“ z „*vízií a dezilúzií*“ o tom, čo si Tatarka azda želal najväčšmi a o čom hovoril pričasto práve v samizdatových „*textoch*“, o „*sebaopieraní*“ a „*sebautváraní*“ tvorbou.⁹

Tatarkov sebazáchovný a znova sebautvárajúci, najčastejšie verbálny (magnetofónové záznamy) pohyb po osi sna a skutočnosti, pamäti a dokumentu, želaného a jestvujúceho, vlastne ide spravidla o otázku a odpovede, sa uskutočňuje s jasnou nadvládou času, predovšetkým uplyvajúceho osobného času, čo vkladá do Tatarkovho rozprávačského gesta aj márnivosť, nadradenosť či až infantilitu vlastného Ja voči verifikovateľnému spoločenskému a kultúrnemu prostrediu, v ktorom sa utváral i uskutočňoval.

Pri akceptovaní gesta pátosu v Tatarkovom autorskom postoji voči svojej tvorbe spomína sa jeho „*dvojjednosť sveta (duch a zmysly), ale aj vedomé konštruovanie „inakosti*“¹⁰ ako následok vylúčenia D. Tatarku inými, ale i sebou samým zo spoločenského celku do osamelosti myslenia, bytia i žitia, do traumy zo starnutia, choroby, hnevu zo zneváženia a umlčania, teda do stavov a prejavov úzkosti jednotlivca v nepriateľskom dave, ktoré sám paralyzuje a prekonáva kontaktom s (pôvodne náhodnou, cudzou, mystifikovanou) ženou. Pritom toto raz naturalistické, ale aj erotické, či živelné gesto vzdoru voči životu iným životom zisťuje Zora Prušková už v Tatarkovej ranej tvorbe a naznačuje ju ako apoteózu ľudskej schopnosti „*byť tu pre druhého*“ *bez nároku na manipuláciu a bez rizika sebamaniplácie*. Kým vzdor voči životu, čo mu bol naoktrojovaný, prejavuje voľným poddávaním sa príležitostnej fyzickej práci, vzdorovanie voči životu s tvárou času, so svojou (seba samého traumatizujúcou) tvárou star-núceho muža, rieši s plným nasadením, sústredením sa na slovo, vetu, reč, list, stretnutia, vyčkávaním a častými presunmi v priestore (cestovanie). Torzo latentnej existenciálnej drámy, ktorú prijal, ale nevyrovnal sa s ňou práve pre svoj talent a potrebu tvoriť, presúva, možno aj odsúva Tatarka

⁸ Mikula, V.: *Od baroku k postmoderne*. Levice: L.C.A 1997, s. 105–113.

⁹ Tamže.

¹⁰ Prušková, Z.: *...keď si tak spomeniem na šesťdesiate roky* (niekoľko pohľadov na súčasnú slovenskú prózu). Bratislava: Proxy 1995, s. 13.

do mozaiky romantizujúcich, chvíľami mladických príbehov s tak obohranou platňou želaní, očakávaní, zavádzaní a osobných prehier. Lenže i týmto občianskym a autorským postojom na hrane byť a žiť, chcieť a môcť sa potvrdzuje Tatarkovo neprerušené zotrúvanie v dvoch svetoch, ktoré majú časový, akčný, estetický, emocionálny, personálny, hodnotový (...) výraz v jeho monológoch (so ženou), ale i v raných textoch. Zda aj preto obstojí názor o „*interpersonálnej situácii*“ v jeho próze i monológ, ale i prítomnosť „*sémantického gesta*“ a „*sebazáchovného gesta*“¹¹ ako Tatarkových zástupcov v plynúcom (prírodnom) čase (Ja) a premenlivej (urbanizovanej) skutočnosti (Oni, Ona).

Dominik Tatarka si uvedomuje a zužitkúva vo svojej osobnej a autorскеj stratégii tenziu „svojich“ dvoch (mužských) svetov aj ako kontrastný výraz lásky (syn, rodič, muž) a nelásky (manžel), ktorý udržiava pre seba i potenciálneho čitateľa vo vedomí ich ukončenosti, dopovedanosti (text) a neukončenosti, otvorenosti (bytie), napríklad aj gestom svojej erotickej navičnosti (erotika, sex starého muža), čím až groteskne (aj voči sebe samému) uchováva ilúziu ich osobitosti, neopakovateľnosti až osudovosti (mystifikovaná žena v listoch, na cestách za ňou).

Prechýlenie sa z romantického gesta do skutočnosti sa v Tatarkových samizdatových „listoch“ a „písáčkách“ či „navrávačkách“ uskutoční skokom, mimochodom a neočakávane kruto ako následok (mužského) poznania (únavy, neuspokojenia, vyčerpania a klišé emócie a erotiky): „*Mala by si sa šetriť. Musíš veľa jesť a odpočívať. Iste sa zotaviš. No, ja už radšej pôjdem (...). Z okna vidím, ako si ťa odvádza neznáma slečna prudko sa zvažujúcou ulicou Palisád. Vaše siluety, dôverne zavesené do seba, pohlcuje všebobjímajúca novembrová hmla.*“¹²

Pohyb medzi vnútenou (spoločenskou: „uštvali ma“, „vyhladovali ma“, „podrazili“, „odsúdili do ponižujúcej prázdnoty a nečinnosti, do chudoby“, Oni) skutočnosťou (od sedemdesiatych rokov) a medzi vytvorenou (erotika, emócie, sex, vzťahy, Ja) predstavou o svojej „novej“, hoci latentnej, sebou samým riadenej prítomnosti („iba snívať“), má opäť Tatarkom vyčlenený priestor z gesta. Pri využití jedného z nich ide o jednostranne podporovanú, paradoxne vedomú ilúziu hry (so zámenou a bez jasných pravidiel) vo vzťahu „cudzieho“ muža a „cudzej“ ženy, ktorý je určovaný výlučne prírodným podobenstvom na sex, na obeť a obetovaného: „*Terencia, vo mne zostane až do konca, že si to spontánne urobila. Práve preto je*

¹¹ Tamže, s. 10.

¹² Erika Podlipná: Koláž (pocta Dominikovi Tatarkovi). Bratislava: Fragment 1993, s. 286.

*tvoje gesto pre mňa večnou slávou poddaných.*¹³ V Tatarkovej sústredenosti na seba samého sa garde v tej istej hre (na život v ústraní) a za tých istých podmienok (proti všetkým a za svoje Ja) obratom zmení, keď sa Terencia dozvie: „Miláčik, ja viem, že je v živote ťažké zostať verný čomusi (napríklad svojmu gestu), ved' iba raz, a aj to len na chvíľu, sme inšpirovaní, preto až nepričetine žiarim.“¹⁴

Tatarkova vytisnutosť od sedemdesiatych rokov na okraj skutočnosti sa stáva nielen latentnou (osobnostnou, autorskou) traumou, v ktorej často obranne aj apelatívne pripomína svoju tvorivosť, tvorbu, talent, významnosť v národnej literatúre (*Listy do večnosti, Navrávačky*), ale aj obsahy „svojich“ javov vo význame „jeho“ hodnôt s univerzálnym presahom za jeho bytie, keď sa vracia k životu, smrti, duši, telu, božej obci, slobode, písaniu, ľudovej kultúre, utópiách o civilizovanom človeku, aby ponúkol paradox, aký si možno ani neželal: „... pre mňa nie sú dôležité iba slová.“¹⁵ Najskôr ide o jedno z intímnych a nevážnych, spontánne zrodených gest, pretože aj v tejto súvislosti presvedčivejšie znie jeho predsavzatie z tých istých „dni“, keď plánoval: „Možno aj čosi napíšem, jednu alebo dve veci na tému moji súčasníci. (...) Možno sa mi podarí čosi napísať (...). Písať, hoci sa mi ani veľmi nechce, lebo som lenivý, protivný egoista, odporný a dráždivý starý cap. Naozaj len odťat' hlavu a zakopať.“¹⁶

Situácie aj motivácie na zrod a účinkovanie subjektívneho gesta konkrétneho človeka bývajú podmienené a ohraničené všeličím, čo pri ich účinkovaní (normatívne či náhodné) spolupôsobí. Aj ony napokon dokážu v reálnych kontextoch (dejiny, umenie, literatúra, filozofia, poznanie, kultúra) ilustrovať, rekonštruovať a ustáliť povrchový (vzopretie sa Ja moci) a podpovrchový (zneuctenie, paralyzovanie Ja mocou i sebou samým) postup i deštrukciu sebaopodstatňovania i sebaopopierania subjektu, čo živí vedomie svojej inakosti aj gestami (osebe) Ja, aby sa „rozbijal“ na archetypovosti nástrojov života ako neopakujúcej sa príležitosti pre (svoje) Ja.

Literatúra

ANTOŠOVÁ, Mária: *Dominik Tatarka v kontexte existencializmu*. Nitra: Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa 2011.

¹³ Tamže, s. 235.

¹⁴ Tamže.

¹⁵ Tamže, s. 250.

¹⁶ Tamže, s. 88.

- BÁTOROVÁ, Mária: Dominik Tatarka, slovenský don Quijote. Bratislava: SAP 2013.
- FORGÁČ, Marcel: *Existencializmus a slovenská literatúra*. Prešov: Filozofická fakulta, Prešovská univerzita 2012.
- MIKULA, Valér: *Démon súhlasu i nesúhlasu. Dominik Tatarka, Miroslav Válek*. Ivánka pri Dunaji: F.R.&G. 2010.
- MIKULA, Valér: *Od baroku k postmoderne*. Levice: L.C.A 1997.
- MINÁČ, Vladimír, PODRACKÁ, Dana: *Paradiso*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov 1998.
- PETRÍK, Vladimír: *Desaťročie nádeji a pochybností*. Bratislava: Kalligram 2000.
- PODLIPNÁ, Erika: *Koláž* (pocta Dominikovi Tatarkovi). Bratislava: Fragment 1993.
- PRUŠKOVÁ, Zora: *Keď si tak spomeniem na šesťdesiate roky...* (niekoľko pohľadov na súčasnú slovenskú prózu). Bratislava: Proxy 1995.
- ŠTOLBOVÁ, Eva: *Navrávačky s Dominikom Tatarkom*. Editorsky pripravil N. Gašaj, na poznámkach a vysvetlivkách spolupracoval V. Petrík. Bratislava: Literárne informačné centrum 2000.
- TATARKA, Dominik: *Kultúra ako obcovanie. Výber z úvah*. Ed. P. Bombíková. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku 1996.

